

Церковне і/чи політичне?

ОЛЕКСІЙ БРАСЛАВЕЦЬ

28 СЕРПНЯ 2019

Іноді можна почути, що Церква має піклуватися про високе, вічне й духовне, а не низьке, дочасне і земне. Але складність полягає в тому, що представники видимої Церкви живуть якраз у земній дочасності й саме через неї прямують до високого й вічного. Тож варто звернути увагу на певні нюанси, які в католицькій доктрині описують стосунки між сферами церковного й політичного, визначаючи властиву роль Церкви та її місії у дочасному земному житті.

Фото: Alex Berger

Cuius regio eius religio?

Чиє правління, того і віра. Цей принцип був сформульований 1555 року, під час укладення Аугсбурзького миру, яким завершилося одне з перших зіткнень між католиками та протестантами Священної Римської імперії. Ця формула увінчала трохи понад тисячолітню історію європейських намагань встановити єдність політичної спільноти з церковною.

Кризових моментів у тій історії було чимало. Змагання за інвеституру часів папи Григорія VII закінчилися ходінням у Каноссу й покаянням імператора Генріха IV. Згодом цей конфлікт трансформувався в боротьбу гвельфів (прибічників папи) і гібелінів (прибічників імператора) в Італії XII–XV століть. Внесок Франції у дискусію про роль Церкви в політичному житті знаменувався конфліктом між королем Філіпом IV Красивим і папою Боніфацієм VIII із його «доктриною двох мечів» (за якою Церква делегує меч світській владі земним правителям) й Авіньйонським полонем. Німецька Реформація 1517 року, а згодом англіканська схизма короля Генріха VIII призвели до розколу церковної спільноти й трансформації політичних спільнот. Довершили справу доба Просвітництва й Велика французька революція, а жирнючу крапку поставив французький закон 1905 року, який запровадив принцип відділення школи від Церкви й розділення Церкви і держави.

Отож, у XX столітті стало виразно видно, що в дочасному житті політична й церковна спільноти – це аж ніяк не тотожні поняття. Утім, це не було велике відкриття: мандрівна Церква століттями звершувала свою місію, адресуючи її «ad gentes» – «до народів» (можливі варіанти перекладу – до іноземців, варварів, язичників). Усвідомлення, що всі католики можуть брати участь у політичному житті, але не всі учасники політичного життя мусять бути католиками, призвело до єдино правильної методологічної постанови: проголошення принципу автономії публічної й церковної влад. II Ватиканський собор урочисто проголосив, що «політична спільнота і Церква, кожна у своїй сфері, незалежні одна від одної й автономні» («Gaudium et spes», 76). Тобто, пояснює Компендіум соціальної доктрини, Церква й політична спільнота відрізняються як формою, так і метою: Церква покликана дбати про духовні потреби, політичні ж спільноти – про те, що належить до спільного земного блага. Це означає, що помилково вважати певну політичну спільноту католицькою чи християнською – кількісне домінування громадян-християн у певній країні свідчить лише про те, що серед населення переважають християни. Не більше. «Визнання громадянських і політичних прав, а також розподіл і надання публічних послуг не можуть залежати від релігійних переконань або діяльності громадян» (Доктринальна нота Конгрегації віровчення від 24 листопада 2002, п. 6).

Рівняння з двома відомими

Складність сучасної ситуації полягає, на мій погляд, у тому, що кожен конкретний католик одночасно належить до двох автономних спільнот: церковної й політичної. У церковній спільноті особа має статус, зумовлений таїнствами; у політичній же – статус громадянина з характерними правами й обов'язками, який через відповідні процедури може бути наділений певними владними функціями й повноваженнями. Важливо врахувати, що еклезіальні статуси аж ніяк не перетинаються з політичними й не надають жодних особливих переваг; навпаки, вони стають джерелом додаткових обов'язків і відповідальностей, зумовлених одночасною причетністю до різних спільнот.

Простіше кажучи, католик у сучасній політичній спільноті має зобов'язання, зумовлені як канонічним, так і світським правами, які не перекреслюють, а доповнюють одне одного. Тимчасом людина, яка не вірить, перебуває у сфері дії лише світського права. Це не означає, що католики мають відкараскуватися від життя політичної спільноти: «Обов'язок католиків долучатися до політики походить із легітимної множинності тимчасових варіантів і безпосередньо пов'язаний із християнським моральним і соціальним вченням. Саме у світлі цього вчення католики-миряни мають оцінювати свою участь у політичному житті, аби бути певними у тому, що вона несе на собі знак чіткої відповідальності за дочасну земну реальність» (Доктринальна нота, п. 3).

Церква не бере безпосередньої участі в діяльності політичної спільноти, і те саме стосується інституцій, пов'язаних із нею в публічно-канонічному сенсі. Що ж їм робити, аби не порушувати соборного принципу автономності? Хай як тривіально це звучить, насамперед піклуватися про те, що їм і так довірено: «наставляти й просвітлювати сумління й свідомість вірних, зокрема тих, хто бере участь у політичному житті, аби їхні дії завжди могли служити інтегральній підтримці людської особи й спільного блага» (Доктринальна нота, п. 6). Обшир тем і питань для формації християнського сумління широкий – від світоглядної проблеми дуального членування та сприйняття реальності, яка врешті-решт призводить до класичної єресі маніхейського штибу, і до питань про структури гріха чи потреби розвитку теології сім'ї. І це не кажучи про плекання загальної й католицької культури, формування раціонального критичного мислення, вишкіл у формальній логіці, виховання правильної католицької правосвідомості чи, скажімо, навчання уникати афективних станів, таких характерних для конвертитів і неофітів.

Основним католицьким суб'єктом у політичній спільноті має бути мирянин – саме його сумління й покликані формувати церковні інституції. У цьому сенсі напрочуд актуальна теза папи Франциска про потребу сталої й ціложиттєвої формації дорослих – здається, вишкіл у соціальній доктрині Церкви міг би стати одним із ключових видів не лише катехизації, а і

евангелізації, зокрема нової.

Coronat opus

Конгрегація віровчення ґрунтовно висловилася про роль мирян у політичному житті. Її доктринальна нота, по-перше, нагадує фундаментальне вчення II Ватиканського собору про те, що «миряни ніколи не відмовляються від участі в публічному житті, тобто в різних економічних, соціальних, законодавчих, адміністративних і культурних сферах, які покликані органічно й інституалізовано сприяти спільному благу» (Йоан Павло II, апостольське повчання «Christifideles laici», 42). Участь у житті політичної спільноти – це один із напрямків реалізації місії й покликання мирян. По-друге, у документі наголошено на важливості цілісності й системності світоглядних позицій світського католика, чий обов'язок – бути морально послідовними й міцними в неподільному сумлінні: «Гілка, прищеплена до виноградної лози, якою є Христос, приносить плоди у кожній сфері діяльності та існування. Бо усі ділянки світського життя охоплені Божим планом, за яким вони є “історичним місцем” виявлення і втілення любові Ісуса Христа на хвалу Отця і на служіння братам» (Доктринальна нота, п. 6).

Утім, Церкві залишається одна важлива ділянка в політичній сфері – налагодження діалогу з політичною спільнотою. Ідеться не лише про комунікацію, а й про співпрацю. По суті, модель взаємодії церковного й політичного, яку запропонував II Ватиканський собор, на це й спрямована: пояснити, що відносини між цими двома спільнотами не ієрархічні владні (вертикальні), а партнерські солідарні (горизонтальні). «Взаємна автономія Церкви і політичної спільноти не призводить до поділу, який виключає співробітництво; обидві, хоч і по-різному, слугують особистому і соціальному покликанню однієї і тої самої людської особи, [...] вони призначені служити людині, допомагаючи їй цілковито реалізувати свої права як громадянина і християнина та сумлінно здійснювати відповідні обов'язки» (КСД, 425).

Документи Церкви делікатно натякають, що її мета може певною мірою відрізнятись від тих завдань, які ставить перед собою політична спільнота. Щоб ці різні погляди не призводили до конфліктів, варто звернути увагу на такі важливі правові засоби, як конкордати й угоди конкордатного типу. Католицька Церква у цьому сенсі має майже тисячолітній досвід (перший конкордат у Вормсі, яким завершилася боротьба за інвеституру, датований 1122 роком) і необхідні правові атрибути, зокрема й визнану міжнародну правосуб'єктність Святого Престолу й Держави-міста Ватикан. Завдяки конкордатам можна гнучко й ефективно встановлювати форми взаємин Церкви із конкретною політичною спільнотою в конкретних історичних умовах. Вони можуть слугувати й прикладом правової культури встановлення

діалогу з політичною спільнотою, і чинним міжнародним джерелом права щодо діяльності Церкви на території національної держави, і, як це не парадоксально, досі міжнародно визнаною формою реалізації «доктрини двох мечів» папи Боніфация VIII.

ОЛЕКСІЙ БРАСЛАВЕЦЬ

28 СЕРПНЯ 2019